

RECENZIE/REVIEW/KRITIK

SEGEŠ, Vladimír. *Storočie dynastických vojen 1688 – 1791*. Bratislava: Perfekt, 2025, s. 272.

Monografia Vladimíra Segeša *Storočie dynastických vojen 1688 – 1791* predstavuje ambiciózny pokus o syntetické spracovanie jedného z kľúčových období raného novoveku v strednej Európe, ktoré bolo zásadným spôsobom formované sériou dynastických, stavovských a protiosmanských konfliktov. Autor sa sústreďuje predovšetkým na habsburskú monarchiu, pričom osobitnú pozornosť venuje Uhorsku a slovenskému priestoru ako integrálnej súčasť monarchického celku. Publikácia nadväzuje na predchádzajúce práce autora i jeho dlhodobý výskum vojenských dejín, čo je zrejmé už z úvodných pasáží knihy.

Segeš si kladie za cieľ nielen chronologicky zachytiť vojenské konflikty medzi rokmi 1688 a 1791, ale zároveň analyzovať ich politické, spoločenské a kultúrne dôsledky. Dielo sa tak pohybuje na pomedzí klasických vojenských dejín a širšie koncipovaných sociálnych dejín vojenstva. Už z tejto základnej charakteristiky je zrejmé, že nejde o popularizačné spracovanie, ale o odbornú syntézu určenú predovšetkým študentom a záujemcom o profesionálne historické bádanie.

Z obsahového hľadiska je publikácia členená do viacerých rozsiahlych tematických blokov. Úvodné kapitoly predstavujú politické a vojenské východiská po skončení tridsaťročnej vojny, osobitne sa venujú vývoju habsburskej armády v druhej polovici 17. storočia, jej organizačným princípom, stratégii a taktike. Táto časť vytvára potrebný kontext pre pochopenie následných konfliktov a zároveň jasne ukazuje autorovu snahu o systematický výklad.

Ťažiskom práce sú kapitoly venované jednotlivým vojnám: vojne o falcké dedičstvo, vojne o španielske dedičstvo, protihabsburským povstaniam Imricha Tököliho a Františka II. Rákociho, ako aj neskorším konfliktom 18. storočia vrátane vojen o rakúske dedičstvo a protiosmanských kampaní. Autor postupuje prevažne chronologicky, no jednotlivé kapitoly sú zároveň tematicky štruktúrované tak, aby zachytili nielen vojenský priebeh, ale aj širšie politické a spoločenské súvislosti.

Osobitnú pozornosť si zaslúžia kapitoly zamerané na hlavné črty vojenstva 18. storočia a na organizáciu habsburskej armády. Autor tu presahuje rámec opisných dejín konfliktov a venuje sa otázkam výcviku, disciplíny, sociálneho zabezpečenia vojakov, zdravotnej starostlivosti či postaveniu vojnových invalidov a pozostalých. Tieto pasáže výrazne prispievajú k pochopeniu fungovania armády ako spoločenskej inštitúcie.

Jednou z hlavných ambícií recenzovanej monografie je ponúknuť syntetický, no zároveň tematicky diferencovaný pohľad na obdobie dynastických vojen v rokoch 1688 – 1791. Vnútorňa štruktúra práce je členená do logicky nadväzujúcich kapitol a podkapitol, ktoré

kombinujú chronologický a tematický prístup. V nasledujúcej časti recenzie je preto venovaná pozornosť jednotlivým kapitolám monografie a ich obsahovej náplni.

Európa a habsburská monarchia po tridsaťročnej vojne

Úvodná kapitola je zameraná na politické, mocenské a vojenské pomery v Európe po roku 1648. Autor v nej približuje dôsledky tridsaťročnej vojny, vývoj štátneho systému a postavenie habsburskej monarchie medzi ostatnými európskymi veľmocami. Táto časť má prevažne kontextualizačný charakter a vytvára východisko pre pochopenie neskorších dynastických konfliktov.

Habsburská armáda v druhej polovici 17. storočia

V tejto kapitole sa autor sústreďuje na organizáciu, výstroj, výzbroj a velenie habsburskej armády. Osobitne rozoberá proces profesionalizácie vojenstva a formovanie stáleho vojska. Ide o dôležitú analytickú pasáž, ktorá umožňuje čitateľovi lepšie porozumieť vojenským možnostiam monarchie na prahu sledovaného obdobia.

Vojna o falcké dedičstvo (1688 – 1697)

Kapitola venovaná vojne o falcké dedičstvo analyzuje príčiny konfliktu, jeho priebeh a hlavné vojenské operácie. Autor sa zameriava predovšetkým na účasť habsburskej monarchie a na dopady vojny na stredoeurópsky priestor. Text je prevažne deskriptívny, no opiera sa o spoľahlivú pramennú bázu.

Vojna o španielske dedičstvo (1701 – 1714)

Nasledujúca kapitola patrí k najrozsiahlejším v monografii. Autor v nej rozpracúva diplomatické pozadie konfliktu, jeho vojenský priebeh a význam pre budúci vývoj Európy. Pozornosť venuje aj uhorským krajinám a ich zapojeniu do vojnového úsilia monarchie. Ide o jednu z obsahovo najsilnejších častí knihy.

Protihabsburské povstania v Uhorsku

Samostatný tematický blok je venovaný povstaniam Imricha Tököliho a Františka II. Rákociho. Autor rozoberá ich sociálne, náboženské a politické príčiny, ako aj vojenský priebeh. Dôraz kladie na každodenný život obyvateľstva a dôsledky konfliktov pre uhorský a slovenský priestor. Táto kapitola predstavuje výrazný prínos pre regionálne dejiny.

Habsbursko-osmanské konflikty na prelome 17. a 18. storočia

V tejto časti sa Segeš venuje bojom s Osmanskou ríšou, ich vojenskému a diplomatickému kontextu. Text má prevažne syntetický charakter a slúži ako prehľadový rámec vývoja v juhovýchodnej Európe.

Vojny o rakúske dedičstvo a sedemročná vojna

Kapitoly zamerané na polovicu 18. storočia analyzujú reformy Márie Terézie, modernizáciu armády a zmeny v systéme velenia. Autor tu presvedčivo ukazuje prechod k modernejšej podobe vojenstva a tieto časti možno považovať za analyticky najhodnotnejšie v celej monografii.

Armáda a spoločnosť v 18. storočí

Záverečné tematické kapitoly sa venujú sociálnemu postaveniu vojakov, vojenskej disciplíny, zdravotnej starostlivosti, vyslúžilcom a vojnovým invalidom. Autor pracuje s normatívnymi prameňmi a približuje každodennosť vojenského života, čím významne rozširuje tradičný pohľad na dejiny vojen.

Prílohy

Osobitnú časť publikácie tvoria prílohy, ktoré zahŕňajú funkčné vojenské označenia v prvej polovici 18. storočia, vojenské artikuly podľa rukopisov z rokov 1765 a 1786, ako aj prehľady panovníkov a predstaviteľov vybraných európskych štátov, pápežov najvyšších uhorských hodnostárov v 17. a 18. storočí. Autor sem zaradil: Anglicko (králi a protektori), Apoštolská (Svätá) stolica (pápeži), Bavorsko (kurfirsti), Česko (králi), Francúzsko (králi), Osmanská ríša (sultáni), Poľsko (králi), Prusko (vojvodovia, kurfirsti, od 1701 králi), Rakúsko (habsburskí arcivojvodcovia), Rusko (cári, imperátori), Sasko (kurfirsti), Savojsko (vojvodovia, od 1720 sardínski králi), Sedmohradsko (kniežatá a gubernátori), Spojené nizozemské provincie (miestodržiteľia), Svätá rímska ríša nemeckého národa (cisári a králi), Španielsko (králi), Švédsko (králi), Uhorsko (králi), uhorskí palatíni a kráľovskí miestodržiteľia a uhorskí prímasi (ostrihomskí arcibiskupi). Prílohy majú vysokú dokumentačnú hodnotu a zvyšujú využiteľnosť knihy pre ďalší výskum i výučbu.

Celkovo možno konštatovať, že štruktúra monografie je prehľadná a logická. Napriek absencii samostatného záveru poskytuje čitateľovi ucelený obraz sledovaného obdobia, hoci hĺbka spracovania jednotlivých kapitol je miestami nerovnomerná.

Jednou z najsilnejších stránok publikácie je jej pramenná základňa. Autor pracuje s rozsiahlym spektrom archívnych fondov z Viedne a Budapešti, využíva musterlisty, stavové tabuľky, rukopisné dokumenty i normatívne vojenské texty. Dopĺňa ich edíciami prameňov a bohatou sekundárnou literatúrou slovenskej, maďarskej, českej a nemeckej proveniencie.

Z metodologického hľadiska ide o tradične poňatú historickú prácu, ktorá stavia na kritickej analýze písomných prameňov a ich konfrontácii s existujúcou historiografiou. Autor sa nesnaží o teoretické inovácie či aplikáciu moderných historiografických prístupov, čo však v kontexte vojensko-historickej syntézy nemožno vnímať ako zásadný nedostatok. Skôr naopak, dôraz na faktografickú presnosť a pramennú oporu dodáva textu vysokú mieru odbornosti.

Pozitívne možno hodnotiť aj prácu so súvekými textami v predpisovnej slovenčine, ktoré autor využíva na ilustráciu každodenného života i jazykového vývoja. Tento aspekt predstavuje vítaný interdisciplinárny presah smerom k jazykovým a kultúrnym dejinám.

Z obsahového hľadiska prináša monografia ucelený obraz vojenských konfliktov, ktoré formovali stredoeurópsky priestor na prelome 17. a 18. storočia. Autor dokáže presvedčivo ukázať, že dynastické vojny neboli izolovanými epizódami, ale súčasťou dlhodobých politických a mocenských procesov. Mimoriadne cenné je zasadenie vojenských udalostí do rámca vývoja habsburskej monarchie a jej vnútorných štruktúr.

Silnou stránkou práce je aj dôraz na uhorský a slovenský rozmer. Segeš systematicky poukazuje na účasť slovenského obyvateľstva v habsburskej armáde, na špecifiká stavovských povstaní a na dopady vojnových konfliktov na každodenný život v mestách

i na vidieku. Týmto spôsobom kniha významne prispieva k lepšiemu pochopeniu miesta Slovenska v rámci habsburského štátneho celku.

Veľký prínos predstavujú prílohy, ktoré zahŕňajú prehľady vojenských hodností, vojenské artikuly a prísahy. Tieto materiály majú vysokú dokumentačnú hodnotu a robia z knihy nielen syntetickú monografiu, ale aj praktickú príručku využiteľnú pri ďalšom výskume.

Napriek mnohým pozitívam má publikácia aj určité slabšie miesta. Najvýraznejším nedostatkom je absencia samostatnej záverečnej kapitoly, ktorá by explicitne zhrnula hlavné zistenia a jasnejšie ich zasadila do kontextu súčasného bádania. Čitateľ je síce schopný vyvodiť závery z jednotlivých kapitol, no syntetické zhodnotenie by výrazne posilnilo celkovú výpovednú hodnotu diela.

Ďalším diskutabilným momentom je nerovnomerné rozloženie pozornosti medzi jednotlivými aktérmi konfliktov. Zatiaľ čo habsburská perspektíva je spracovaná veľmi detailne, pohľad protivníkov, najmä Francúzska či Pruska, zostáva skôr v pozadí. Tento aspekt je však do istej miery pochopiteľný vzhľadom na deklarované zameranie knihy.

Z hľadiska historiografického kontextu možno upozorniť na obmedzené využitie novej anglofónnej literatúry. Hoci autor výborne ovláda stredoeurópsku produkciu, zapojenie širšieho medzinárodného diskurzu by mohlo obohatiť interpretačný rámec.

Segešova monografia zapadá do tradície stredoeurópskej vojenskej historiografie, reprezentovanej najmä slovenskými, českými a maďarskými autormi. V porovnaní s existujúcimi syntézami vyniká dôrazom na sociálne a kultúrne aspekty vojenstva, ako aj bohatou pramennou základňou. Publikácia tak predstavuje dôležitý príspevok k poznaniu dejín habsburskej monarchie v ranom novoveku.

Zároveň nadväzuje na autorove predchádzajúce práce a rozširuje ich o širší syntetický rámec. V tomto zmysle možno knihu vnímať ako vyvrcholenie dlhodobého výskumného úsilia Vladimíra Segeša v oblasti vojenských dejín.

Monografia *Storočie dynastických vojen 1688 – 1791* predstavuje kvalitnú odbornú prácu, ktorá ponúka komplexný pohľad na vojenské konflikty a ich dôsledky v habsburskej monarchii. Napriek niektorým metodologickým a koncepcným limitom ide o dielo s výraznou pridanou hodnotou, ktoré je vhodné najmä pre študentov histórie, odbornú verejnosť a záujemcov o vojenské dejiny strednej Európy. Publikácia potvrdzuje autorovu pozíciu ako jedného z popredných slovenských historikov vojenských dejín a predstavuje významný príspevok k súčasnému historickému bádaniu.

Denis Kmeťo, Katedra histórie FF UKF v Nitre

HRNČIAROVÁ, Daniela. *Beneficio asyli gaudere. Cirkevný azyl v spisoch Pražského arcibiskupstva z 18. storočia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2024, 290 s.

Jako významná složka kanonického práva se profilovalo právo azylové. Dostáváme se na linii dotyku církevního práva a práva světského, kdy právo církevní ovlivňovalo podobu a tvářnost rozhodování světských soudů a institucí správy. Obecně církevní právo během století od raného středověku uplatňovalo vliv na podobu světského soudnictví,

vzpomenout lze například příspěvek církve při eliminaci Božích soudů jako iracionálního soudního důkazu, světským soudům kanonické právo znemožnilo uplatňovat jakoukoliv soudní pravomoc nad klerickými osobami. Kanonické právo si osvojilo instituci manželství, z které učinilo kanonickoprávní institut a přispělo k jeho modernizaci požadavkem na konsensuální charakter, na průhlednost právního stavu stran manželství a nakonec eliminací příbuzenských svazků.

Předkládaná práce Daniely Hrnčiarové se soustřeďuje na církevní azyl v pražské arcidiecézi v 18. století. Kniha je rozčleněna na úvod, v kterém autorka čtenáře seznamuje s tematikou církevního azylu a s dosavadní západní literaturou. Z prostředí Čech pocházejí jen drobné práce k azylovému právu, uvést lze stať Ericha Schmieda postavená na městských knihách Litoměřic ze 17. a 18. století, v poslední době se azylovým právem v raném novověku zabývá Antonín Lojek. Připomenout lze dlouholeté badatelské zaměření Daniely Hrnčiarové na azylovou problematiku, předkládaná práce je takto vyústěním dlouhodobého zájmu. Ze starších autorčiných prací lze vzpomenout její stať ze sborníku *Sacri canones servandi sunt* (2008), která se týká středověku a Uher.

Pramenem pro institut církevního azylu v pražské arcidiecézi jsou spisy vzešlé z činnosti pražské arcibiskupské kanceláře v období od začátku šedesátých let 16. století do roku 1820. Původně byly spisy řazeny chronologicky do souborů podle jednotlivých měsíců roku. S postupem času vyvstala potřeba orientovat se v rostoucí masě spisů, proto se začaly v registratuře vytvářet věcné skupiny spisů. Důvody byly věcně organizační, vedly k vytváření specifických skupin spisů příčiny historickoprávní. U obou typů spisových skupin vznikaly evidenční pomůcky, které ulehčovaly práci s masou spisů. Jednou z věcných skupin představovaly spisy týkající se církevního azylu. Kancelářské poznámky přítomné na spisech dokládají jejich původní uložení v rámci chronologické řady spisů do souboru spisů konkrétního roku a měsíce. Část spisů byla zmanipulována do spisové skupiny *Asylantes* k 21. březnu 1748, jak opět dokládají kancelářské poznámky.

Dalším důležitým pramenem, který autorka využila, jsou úřední knihy pražské arcibiskupské kanceláře. Jedná se o Kopiaře a protokoly odeslaných listů konzistoře, kniha byla vedena v letech 1676–1815. Kniha vedla, jak název naznačuje, arcibiskupská konzistoř, fungovala střídavě jako registra anebo jako expediční protokol, zaznamenávaly se do ní tedy buď opisy celých expedovaných písemností anebo jenom regist shrnující obsah expedované písemnosti. Kniha byla vedena v němčině a v latině. Vedle toho se dochovaly Repertáře k přijaté korespondenci vedené v letech 1656–1818. Jedná se o exhibitní protokol doručené korespondence vedený v latině. Cenným pramenem jsou Protokoly z jednání konzistoře, které se dochovaly pro léta 1631–1844 a podchycují vše, co projednávala arcibiskupská konzistoř.

Co se týče postupu Daniely Hrnčiarové, s odkazem na množství dochované archivní materie přijatou a odeslanou korespondenci a protokoly ze zasedání konzistoře prostudovala selektivně. Jak autorka konstatuje, ne všechny případy, ke kterým je dochován spis, jsou evidovány v registraturních pomůckách, a naopak jsou záznamy v těchto registraturních pomůckách, ke kterým není přítomen spis a není ani dochována žádná zmínka o spisu. V předkládané práci jsou zohledněny případy, ke kterým se dochovaly spisy, jen výjimečně autorka zmiňuje jiné případy.

Osvícenský panovník, který hledal a snažil se formovat novou podobu státu, práva a vztahu církve a světské moci, se pochopitelně nemohl nedotknout problematiky

azylového práva. Výraznou postavou reforem, které vedly ke zpřísnění podmínek azylového práva, se stal kancléř hrabě Václav Kounic. Roku 1775 tak byl královnou Marií Terezií vydán pro české a rakouské země patent, v kterém byl sestaven podrobný seznam trestných činů, na které se azylová ochrana neměla vztahovat. O rok později byl podobný patent vydán pro Uhry. Prostory, v nichž bylo možno žádat o azyl, byly omezeny na kostely a posvátné stavby uchováající svátosti, vyloučeny byly ostatní klášterní budovy, nemocnice, kolegia a jiná zbožná místa.

V první kapitole se Daniela Hrnčiarová zaměřuje na místa, v kterých byl poskytován azyl. V druhé kapitole jsou představeni žadatelé o azyl. Dotýká se zde též nařízení, které se týkají jednotlivých skupin obyvatelstva a jejich přístupu k azylové ochraně. Třetí kapitola se týká přímo azylového řízení, kdy žadatel o azyl přichází na posvátné místo a je sepsána listin o tomto jeho příchodu, a rozhodnutí o udělení či neudělení azylové ochrany. Čtvrtá kapitola poskytuje výklad o případném vydání azylanta na základě reverzální listiny, která měla zaručit zmírnění nebo zrušení předpokládaného trestu.

V kapitole věnované místu poskytování azylu autorka předsadila výklad o vývoji pojmání azylového místa, od raného novověku hrála roli konstituce Řehoře XIV. Cum alias z roku 1591, která uvádí vedle kostelů kláštery, kaple, řádové domy, nemocnice a svatá místa. Vymezení místa bylo důležité, neb mohlo být předmětem sporu a záminkou pro zpochybnění azylu ze strany světské moci. Autorka se dále věnuje délce pobytu na azylovém místě; délka pobytu azylanta normativně upravena nebyla.

S azylem v 18. století úzce souvisí problematika dezertérů, kteří takto nacházeli útočiště v církevních institucích. Autorka konstatuje, že záznamy spisů pražského arcibiskupství ohledně počtu azylantů-dezertérů nejsou spolehlivé. Na žadatele o azyl z řad dezertérů narazila zejména ve spisech z let 1740, 1742, 1743 a 1745. Právě k roku 1745 konstatuje nejvyšší koncentraci dezertérů-azylantů. Počty dezertérů z let 1741–1749 uvádí v přehledné tabulce. Zvýšený nárůst těchto žadatelů souvisí s dobovými válečnými událostmi a jejich fázemi, které se jistě hodí v analýze zohlednit (viz příslušná literatura). Autorka upozorňuje na nelibost, kterou vysoký počet azylantů z řad armády vyvolal u královny Marie Terezie, přičítáno to bylo na vrub široce pojímané ochrany ze strany duchovenstva.

V samostatné kapitole se Daniela Hrnčiarová zaměřila na výsledky. Důležité jsou právní normy vydávané papežskou stolicí, které upravovaly otázku stanovení nároku na azyl ze strany žadatele. Řešila se otázka, zda žadatel spáchal trestný čin, na který se azylová ochrana nevztahovala, či nikoliv. S tím souvisí otázka, zda žadatel o azyl má být vydán světskému orgánu či nikoliv. Relevantní jsou konstituce papežů Řehoře XIV. (1591), Benedikta XIII. (1725) či Benedikta XIV. (1741).

V dalším výkladu autorka akcentuje působení jednotlivých konzistoriálních přísedících, kteří jednotlivé kauzy řešili. Jako prvního představila Christiana Schandta (1741). V rozsáhlém výkladu popsala kauzu Johanna Dengera, který se uchýlil do jezuitského kolegia v Praze pro zabití studenta. Arcibiskupský úřad došel k závěru, že se nejednalo o úmyslný trestný čin a potvrdil tímto nárok Dengera na církevní azyl. Konstatovat lze kritický přístup badatelky k pramenům, např. u kauzy Jana Marečka upozornila na chybné datum v záznamu kaplana Koniáše. Následují kapitoly věnované jednotlivým konzistoriálním přísedícím, totiž Janu Frickovi, Leopoldovi Ragersdofferovi, Františku Antonu Ludegerovi, Maximiliánu Wadlovi, Janu Nepomuku Václavu Dvořákovi z Bor, Maximiliánu Ledvinkovi, Václavu Cippeliovu a kauzám, které řešili. Nejrozsáhlejší kapitolu

autorka věnovala Františku Antonu Ludegerovi, za jehož působení proběhl nejvyšší počet výslechů, celkem dvaadvacet. Většina kauz se odehrávala v Praze. V samostatné kapitole předkládané práce jsou pojaty mimopražské kauzy, u kterých byl výsledkem pověřen místní vikář. Jak badatelka uvádí, v mnoha případech se na výslechu podíleli dva duchovní.

Dalším souvisejícím tématem, kterému se Daniela Hrnčiarová věnovala, jsou reverzální listiny, které přispěly ke zjednodušení azylového procesu. Tyto písemnosti stvrzovaly závazek institucí světské moci, že nebude azylantovi udělen trest nebo, že bude vrácen na místo azylu. Týkaly se vojáků-dezertérů a vojáků-pachatelů trestné činnosti. Rozlišit lze dvě skupiny reverzálních listin, první skupina azylantovi zaručovala, že mu nebude udělen trest smrti a nebudou mu zmrzačeny končetiny, mohl jej potkat trest běhu tzv. uličkou či nucené práce při přestavbě pevností, ztráta úřadu, funkce. Druhý typ reverzální listiny zajišťoval návrat na místo azylu. Ve spisech v rámci skupiny *Asylantes* autorka objevila písemnost, která v sedmi bodech shrnuje postup při řízení s vojáky a vydání reverzální listiny v jejich prospěch. V dalším výkladu se autorka zaměřila na některé případy, mezi nimi kauzu Antonína Františka hraběte Nostic-Rieneck, měšťana z Jindřichova Hradce Jakuba Frauenbergera, případ Františka Hračka či případ Jana Kusunaka.

Ocenit lze tabulku ke konci práce (s. 242n), v které je podán přehled popisovaných kauz analyzovaných autorkou, s údaji o místě, kde byla podána žádost o azyl, popisu trestného činu, jména žadatele, jména pluku, ke kterému přináležel, data žádosti o azyl, výsledku, údaji o reverzální listině a o instituci, která ji vydala.

Z autorčiných vývodů vyplývá, že nejvíce užívanými azylovými místy byly kláštery, v rámci pražských měst se žadatelé nejvíce obraceli na jezuitská kolegia. Jinak se žadatelé přicházeli do kostelů, kaplí, hospiců, hřbitovů a též do domu vesnického děkana. Ve všech případech žadatelé o azyl byli muži, autorka se neseťkala s případy, kdy by se na církevní instituci obracela žena, která by se dopustila trestné činnosti. Významnou položkou tvořily, jak bylo naznačeno, žádosti vojáků-dezertérů. Postup řízení je shrnut do schématu (s. 255). Na závěr práce je připojena obrazová příloha s devíti dokumenty. Seznam pramenů a literatury se rozkládá na celkem devíti stranách a obsahuje reprezentativní výčet tištěných pramenných publikací a relevantní literatury.

Spisový materiál pražského arcibiskupství coby pramen pro institut azylového práva dosud unikál pozornosti badatelské veřejnosti. O to více lze ocenit práci Daniely Hrnčiarové a její přínos pro dějiny azylového práva v českých zemích a potažmo ve střední Evropě, pro dějiny kanonického práva v českých zemích v období raného novověku, pro dějiny církve v českých zemích a pro dějiny světského práva v českých zemích, případně pro vztahovou problematiku mezi státem a církví a pro dobový poměr mezi světským a státním právem a právem církevním. Jedná se o užitečné dílo, které představuje základní práci k vymezenému tématu a jako taková bezpochyby nalezne uplatnění. Je současně inspirací a odrazovým můstkem pro další studium tématu jak v českých zemích, tak v Uhrách a na Slovensku. Kladně lze ohodnotit znalost pramenné materie ze strany autorky a její iniciativní práci s prameny.

Pavel Krafl, Katedra archeologie FF UKF v Nitre

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a Československo ve 20. století*. Praha: Triton, 2022, 647 s.

Cirkevné dejiny dvadsiateho storočia v rámci československého priestoru sa posledných približne pätnásť rokov tešia veľkej obľube, čoho dôkazom je početné množstvo článkov a štúdií z pera doc. PhDr. Marek Šmída, Ph. D. Ten sa vo svojom výskume venuje prioritne vzťahom Svätého stolca a prvej Československej republiky. Táto téma bola ale vždy predmetom len článkov alebo čiastkových štúdií v monografiách alebo časopisoch. Monografia *Vatikán a Československo ve 20. století* predstavuje dielo, ktoré je súbornou sondou do diplomatických vzťahov medzi Svätým stolcom a Československom pričom kladie dôraz aj na spoločenské a politické udalosti odohrávajúce sa v Československu.

Monografia je vzhľadom na svoj pomerne veľký rozsah rozdelená na jedenásť kapitol. Samotné kapitoly sú rozdelené na šesť až osem podkapitol. Prvých šesť kapitol zachytáva stav rímskokatolíckej cirkvi v Československu od prelomu 19. a 20. storočia po rok 1948. Nasledujúce štyri kapitoly autor venoval diplomatickým vzťahom a udalostiam v období nastolenia komunistického režimu v Československu od roku 1948 po pád komunizmu v roku 1989. Monografia sa dá rozdeliť aj na základe pontifikátov významných hláv katolíckej cirkvi 20. storočia (Pius XI, Pius XII, Ján XXII, Pavol VI, a Ján Pavol II.) ako to naznačil v slávnostnom predhovore diela vtedajší pražský arcibiskup (zosnulý) Dominik Duka. V prvej kapitole autor kladie dôraz na pontifikát Pia X., ktorý bol zvolený do úradu v roku 1878 a zotrval v ňom do svojej smrti v roku 1903. Bez náčrtu udalostí v sedemdesiatych rokoch 19. storočia by nebolo možné správne rozumieť kontextu v neskoršom období. Pius X. svoj úrad viedol v mimoriadne dynamickej dobe kedy sa rímskokatolícka cirkev v dôsledku nástupu modernistických a nacionálnych tendencií dostávala skôr na okraj záujmu. Preto sa práve on zaslúžil o výraznejšiu reformu katolíckej cirkvi. Tieto udalosti autor prepája s dianím a stavom rímskokatolíckej cirkvi v Rakúsko-Uhorsku kde čitateľovi neunikne fakt že rímskokatolícka cirkev sa v podunajskej monarchii tešila veľkej obľube. Pramenná základňa tejto kapitoly sa opiera o dobovú literatúru ako aj články Jaroslava Šebka alebo dobovú tlač, ktorú tu reprezentuje hlavne denník založený Svätým stolcom v roku 1861 *L' Osservatore Romano*. Citácie a odvolávanie sa autora na tento denník je možné pozorovať prakticky v celej monografii.

Obdobie vzniku prvej ČSR v októbri 1918 je častokrát vnímané z politického alebo vojenského hľadiska. Z pohľadu cirkevných dejín alebo diplomatických vzťahov medzi Svätým stolcom a prvou ČSR už menej. Po vzniku nového štátu vznikol medzi ČSR a Svätým stolcom istý druh napätia, ktoré sa prakticky počas celej existencie ČSR nepodarilo úplne odstrániť. Bolo potrebné do Ríma poslať schopného diplomata, ktorý mal za úlohu riešiť s predstaviteľmi Svätého stolca tie najnaliehavejšie otázky. Vláda ČSR napokon svoju oporu napokon našla v osobe Kamila Kroftu, ktorý bol poverený riešiť otázku obsadenia biskupských stolcov v Československu, ktoré spadali pod patronát prorakúskych, pronemeckých a promaďarsky orientovaných biskupov čo bolo pre československú vládu neprípustné. K páľčivým otázkam patrilo aj ohraničenie jednotlivých diecéz, ktorých centrá sa ocitli najmä na maďarskom území. Nemenej dôležitú otázku predstavoval aj vznik Československej cirkvi a otázka nominačného práva. Zložité rokovania o otázke obsadzovania biskupských stolcov napokon viedli k vysviacke prvých troch slovenských biskupov (Karola Kmetka do Nitry, Mariana Blahu do Banskej Bystrice a Jána Vojtáššaka na Spiš) dňa 13. februára 1921 v Nitre.

Vzťahy Svätého stolca a ČSR sa dajú vnímať aj prostredníctvom zástupcov Svätého stolca v ČSR, nunciiov. V medzivojnovom období v Československu Svätý stolec zastupovali: Clemente Micara v rokoch 1920 -1923, Francesco Marmaggi 1923-1925 a Pietro Ciriaci 1928-1934. Zvláštnu pozornosť autor venuje druhému menovanému, ktorý sa do povedomia dostal vďaka diplomatickej roztržke, ktorá je v historiografii označovaná ako Marmaggiho aféra. Táto roztržka viedla k ochladnutiu diplomatických rokovaní medzi ČSR a Svätým stolcom. Opätovné obnovenie diplomatických stykov viedlo v roku 1928 k uzavretiu dohody, ktorá je známa ako *Modus Vivendi*. V tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia sa dá v rovine vzťahov Svätý stolec a ČSR hovoriť o istej forme spolunažívania, ktoré narušili Pribinove slávnosti v roku 1933 a viedli k ukončeniu diplomatickej misie Pietra Ciriaciho v roku 1934. Po ukončení pôsobenia Pietra Ciriaciho prebrali agendu apoštolskej nunciatúry v Prahe *chargé d'affaires* Giovanni Panico a Luigi Punzolo, ktorých v roku 1935 vystriedal Saverio Ritter, ktorý na tomto poste zotrval až do roku 1939. V kontexte pomerov v ČSR autor nevynecháva ani Slovensko kde sa v medzivojnovom období rímskokatolícka cirkev teší veľkej popularite a politicky je reprezentovaná najmä slovenskou ľudovou stranou Andreja Hlinku. Na okraji záujmu nie je ani situácia v Podkarpatskej Rusi a v gréckokatolíckej cirkvi. Ako bolo spomenuté vyššie táto časť monografie je bohatá na detail čo je dôsledkom dôkladného skúmania primárnych archívnych prameňov československej a vatikánskej proveniencie, ktoré vychádzajú z Archivu ministerstva zahraničných vecí ČR menovite fondov Politické správy – Vatikán a Zastupitelský úrad – Vatikán. Vatikánsky apoštolský archív je v tomto diele zastúpený fondom Apoštolská nunciatúra v Československu v letech 1920 -1950 a Historický archív štátneho sekretariátu Svätého stolca vo Večnom meste fondom Kongregácia pre mimoriadne záležitosti. Situáciu v Ríme dotvárajú aj pamäte Kamila Kroftu a zápisky ďalšieho diplomata Eduarda Jelena.

Obdobie druhej svetovej vojny je v tomto diele logicky rozdelené na dve časti. Prvá predstavuje analýzu pomerov v protektoráte Čechy a Morava, najmä snahu nacistického Nemecka o nadviazanie diplomatických vzťahov so Svätým stolcom vo veci zmien na biskupských stolcoch v Čechách. Autor pritom nezabúda ani na utrpenie katolíckych kňazov alebo príslušníkov rehoľných spoločností a laikov. Tieto podkapitoly nie sú radené chronologicky, skôr sa každá osobitne venuje vybranému problému ale vo finále podkapitoly vytvárajú komplexný a zrozumiteľný celok. Keďže sa monografia prioritne venuje cirkevným dejinám, obdobie Slovenského štátu je popísané veľmi komplexne v tomto prípade je ale nutné dodať že autor nevybočuje od náplne práce a analyzuje prioritne vzťahy Svätého stolca so Slovenským štátom. Vzhľadom na stručnosť tejto kapitoly neboli použité archívne pramene ale kombinácia diel od autorov, ktorí svoj výskum orientovali na obdobie Slovenského štátu, teda Ivan Kamenec alebo Róbert Letz v kombinácii s pamätami vyslanca vo Vatikáne Karla Sidora. K analýze osobnosti Jozefa Tisa autor použil už klasické dielo od Ivana Kamenca a pomerne novú monografiu od poľského historika Andrzeja Kwarczyka.

Posledné štyri kapitoly sú venované stavu rímskokatolíckej cirkvi v období komunizmu. Vzhľadom na rozsiahlu problematiku sú kapitoly členené chronologicky na dianie od nástupu komunizmu k moci v roku 1948 po rok 1989 a následné dianie v deväťdesiatych rokoch a po roku 2000. Komunistický režim zasadil rímskokatolíckej cirkvi v päťdesiatych rokoch tvrdú ranu v podobe perzekúcií katolíckych kňazov a snahou vyhubenia mníšskych rádov v roku 1950. V rozsiahlej kapitole venovanej obdobiu päťdesiatych rokov

je popísaná snaha komunistického režimu o diskreditáciu jednotlivých biskupov a kňazov. Rovnako ako v predchádzajúcej kapitole aj na týchto miestach je autorova snaha mierená na celkové zhodnotenie stavu rímskokatolíckej cirkvi v danom období. Svoju pozornosť venuje opätovnému obsadeniu biskupských stolcov a ťažkostiam diplomatických rokovaní v roku 1948 a následnej perzekúcií československého rímskokatolíckeho kléru v päťdesiatych rokoch.

Obdobie šesťdesiatych rokov je spájané najmä s osobami pontifikov Jána XXII. a Pavla VI. Tí na rozdiel od ich predchodcu Pia XII. plne pochopili fakt, že komunistický režim to so svojou ideológiou myslí vážne a pri moci sa udrží podstatne dlhšie než sa predpokladalo. Významná pasáž je venovaná konaniu Druhého vatikánskeho koncilu (konaný v období rokov 1962-1965) so zreteľom na účasť československých cirkevných hodnostárov a na vývoj udalosti. V tejto kapitole sa autor opiera o monografie Františka Vnuka alebo Jozefa Halška. V tomto prípade oceňujem použitie archiválií z Národného archívu v Prahe a konkrétne fondu Archiv Ústredného výboru Komunistické strany Československa. Koniec šesťdesiatych rokov bol v Československu poznačený reformami (z cirkevného hľadiska bolo významné opätovné legalizovanie gréckokatolíckej cirkvi po zrušení v roku 1950) a následným vpádom vojsk Varšavskej zmluvy dňa 21. augusta 1968. Táto udalosť neobišla ani Svätý stolec, ktorý sa k situácii v Československu vyjadroval prostredníctvom periodika *L'Osservatore Romano*. Toto periodikum bolo veľmi vďačným prameňom pri autorovom pokuse o rekonštrukciu postojov Svätého stolca. Podobne ako v skorších obdobiach aj na tomto mieste môžem konštatovať že jednotlivé udalosti v danom období sú viazané na konkrétneho pontifika. Udalosti roku 1968 sa viažu na Pavla VI. Ten je spájaný s vydaním encykliky *Humanae vitae* vďaka, ktorej si vyslúžil množstvo kritiky ako zo strany svetovej verejnosti tak zo strany časti kléru. Augustové udalosti autor analyzuje a rekonštruje prostredníctvom archívneho fondu Česká sekce Vatikánskeho rozhlasu. Konštatuje však že reformy a rokovania medzi Československom a Svätým stolcom črtajúce sa počas obdobia pražskej jari prakticky rozplynuli.

Normalizácia sedemdesiate roky znamenali pre rímskokatolícku cirkev isté uviaznutie na mŕtvom bode nakoľko v spoločnosť zachvátila vlna materializmu. Jadro predposlednej desiatej kapitoly je venované pomerom a rokovaniam Svätého stolca s Československom vo veci menovania nových hláv biskupských stolcov na Slovensku v roku 1973. V súvislosti s pomermi v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch je podstatná časť venovaná aj osobnosti pápeža Jána Pavla II. a jeho snahám o zblíženie sa západného a východného bloku. V prípade celej monografie oceňujem autorovu snahu o vymedzenie textu týkajúceho sa početných osobností, ktoré sa nejakým spôsobom zapojili do spoločenského diania v rámci rímskokatolíckej aj gréckokatolíckej cirkvi alebo náboženského života. Každá kapitola preto obsahuje informačné „medailóniky“ jednotlivých kňazov, biskupov, pápežov, rehoľníkov ale aj laikov, ktoré odkazujú na jednotlivé osoby činné v danom období, avšak bolo autorovým zámerom aby tieto biografie jednotlivých významných osobností nijak nenarúšali štruktúru hlavného textu.

Monografia je zakončená poslednou kapitolou, ktorej pozornosť sa sústreďuje na reakciu Svätého stolca na udalosti novembra 1989 a následne na reakciu na nové pomery, ktorým musela rímskokatolícka cirkev v deväťdesiatych rokoch a po roku 2000 čeliť. Mam na mysl hlavne rapídny pokles veriacich. Záver monografie je venovaný prílohám a tabuľkám. Som presvedčený o tom že bez bohatej zbierky príloh (ktorých je dovedna 25)

by nebolo možné pochopiť diplomatickým vzťahom a pomerom medzi Svätým stolcom a Československom v 20. storočí. Autor veľmi rozvážne vybral edíciu prameňov. Môžem tak spomenúť analýzu postavenia Vatikánu za prvej svetovej vojny, text Modu Vivendi, hlásenia apoštolských nuncií Clementa Micaru a Pietra Ciriaciho alebo úryvky z rukopisov diplomata za prvej ČSR Eduarda Jelena. Z novších prameňov uvediem Nótu zo dňa 29. decembra 1992 kedy Svätý stolec uznal Českú republiku. Čitateľ sa môže v záplave mien jednotlivých osobností ako pápežov, biskupov, nuncií a vyslancov strácať. Tento problém je ale vyriešený prehľadnými tabuľkami ktorými si môže čitateľ jednotlivé chronologicky zoradené informácie overiť a získať tak náležitý prehľad.

Monografia tak plne napĺňa cieľ, ktorým bola dôsledná analýza pomerov a rokovaní medzi Vatikánom a Československom. Je výsledkom životného diela historika Mareka Šmída, ktorý týmto dielom zúročil desiatky rokov práce či už pri výskume archívnych prameňov alebo štúdiom početného množstva sekundárnej literatúry. Dielo je vzhľadom na svoju logickú a zrozumiteľnú štruktúru určené náročnejším čitateľom tak ako aj nadšencom cirkevných dejín 20. storočia.

Martin Juríček, Ktedra histórie FF UKF v Nitre